

Украдене ім'я:

чому Русини стали Українцями

Київ - 2013

Наконечний Є. П. **Украдене ім'я: чому Русини стали Українцями** /
Передмова Я. Дашкевича.— 4-е, доп. і випр. вид.— Київ, 2013.— 392 с.

Книга висвітлює появу та вжиток назв «Русь», «руський», «українець» тощо. Автор систематизує, здавалося б, розрізнені факти історії України від давнини, до наших днів. Спираючись на сотні джерел, руйнує стереотип «великороса» та «малороса».

Читач розумітиме, як і чому «братній народ» в односторонньому порядку приватизував українську історію.

Рекомендується для широкого кола читачів.

ISBN 978-966-1635-13-4
5.18

Упорядник і редактор: Валерій Трипачук, Олександр Кривець

Обкладинка: Олександр Кривець

Комп'ютерна верстка: Олександр Кривець

Літературна редакція: Маргарита Долгая, Діана Сергієнко

Відповідальний за випуск: Іван Кішка.

Книга видана за сприяння Молодіжного Націоналістичного Конгресу.

Адреса Центрального Проводу МНК:

01034, м. Київ, вул. Ярославів вал, 9,

тел. +38 (044) 234-70-20, e-mail: mnk@mnk.org.ua

MNK.ORG.UA

Facebook: fb.com/mnk.org.ua

Vkontakte: vk.com/mnk_org_ua

Twitter: twitter.com/mnk_ua

ISBN 978-966-1635-13-4
5.18

© Євген Наконечний, 2001

© Олександр Кривець, художнє оформлення, 2013

© Марися Рудська, ілюстрація на обкладинці, 2013

© ФОП Стебеляк О.М., 2012

...майбутнє можна будувати тільки на історичному ґрунті, народ без історичної пам'яті не є народом, а коли ця пам'ять перестає для нього бути святою, він не гідний одержаного в спадщину по батьках імені.

Дмитро Дорошенко «Нарис Історії України», 1933

Знати треба усе — що було, що стало, як і чому.

*Віктор Коваль, (післямова до книжки
Юрія Борця «У вирі боротьби», 1971).*

Далеко на півночі, де зима довша від літа, жило мішане плем'я фінів, монголів і татар з домішкою слов'ян та інших племен. Згодом вони прийняли собі назву москвичі, від назви ріки Москви, що по-фінськи значить «гнила вода». Це плем'я століттями жило в рабстві й примітивізмі, під терором і абсолютною владою своїх жорстоких царів, без найменшого впливу культурних народів. Вони мали свою культуру Калити й Грозного. Цар Петро хотів обтрястись від того примітивізму, мріяв змінити назву своєї країни, і тим привласнити дещо з сусідньої культури. Та навіть за Петра, а то й далеко пізніше, на царському дворі ніхто не культивував жодної московської культури, бо її стидалися, а верхівка імпортувала культуру з Німеччини, Англії, Франції, Італії. Вони й не говорили своєю мужицькою мовою, а французькою чи німецькою.

Сьогодні росіяни на увесь світ голосять про старовинну культуру Росії. Чому ж тоді їхня нова столиця, збудована українськими невільниками, не називалась по-російськи, а по-німецьки — Петербург?

Москалям треба було змінити свою назву. Так вони одним махом позбулись свого примітивізму і вбрались у шати старої культурної нації та держави. І справді, придбавши назву Русі, з її християнськими традиціями, вони почали розширяти свою імперію.

Вкрадення нашої державної назви (Русь — Росія), було катастрофічною кривдою для Руси-України. По-перше, воно надало великої ваги московському народові, а з тим ненависті до правдивих русичів та правдивої Русі.

Щоб себе відмежувати від усього московського, наш народ, що звав себе аж до XIX ст. «руським», починає відходити від своєї правдивої назви, під якою так голосно почали себе рекламувати вчорашні москвичі. Нова, одвічна і дорога назва з кожним роком ставала бруднішою, обмерзлою в холодних льодах Сибіру, обмастившись у калюжах крові. Щоб себе не ототожнювати з тими «руськими москалями», наші патріоти щораз більше відмежовують себе від Русі, стаючи під прапор України. Цей відступ гордих і культурних русичів, спадкоємців славної історії Київської Русі, не був легким, бо з назвою Русь нас в'яже багата тисячолітня історія, легенди, літописи, оборонні вали, замки, культура, звичаї, перші на сході Європи величаві святині. Наші люди, які жили на тій частині Русі-України, що впала під владу Московії, наочно бачили, як москалі забруднили нашу назву, і скоріше від неї відступили, прийнявши назву Україна. А наш народ, який жив в інших частинах Русі, ще довго не зрікався давньої назви русичі. Народ Галичини, Волині й Полісся в двадцятих роках минулого століття, після зустрічі з москалями білими, а відтак з червоними, остаточно приймає назву «українці». Лемки зреклись назви «русини» лише з приходом москалів у 1944 році, з тих самих причин.

Є частина гордих русичів, які до сьогодні не зреклись цієї славної прадідівської назви. Це — частина закарпатців і поселенці в Сербії та Хорватії. Велике число колишніх наших емігрантів в Америці й Канаді, що походять із Закарпаття, залишилися при слаavnій давній назві «русини».

Цар Петро одним наказом, без найменшого опору, змінив назву москалів на русичів. Культурній людині на Заході ця ідея навіть не спадає на думку, спробуйте змінити національність француза, італійця, англійця чи жида. Чи це припустимо? А перехрещені москалі зі своїми місійними амбіціями це роблять.

Юрій Борець, «З найкращими», 1986.

Народний будинок Просвіти,
(м. Стрий, Львівська область).
1 січня 1900 року.
Напис: «РУСКОМУ НАРОДОВИ».

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Іван Франко

Україна мусить вміти не лише відкидати зайвий чужий ідеологічний баласт. Вона мусить культивувати своє первісне ім'я Русь, оточуючи його пошаною, піететом — та відверто говорити про те, що його вкрали і загарбали. Так як вкрали і загарбали все те, чим визначався зміст поняття Русі.

Ярослав Дашкевич

**ЕТНОНІМІКА МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ
або довкола національного імені
українського народу**

На перший погляд, що може бути спільного між однією з ділянок, а навіть підділянок, лінгвістики — етнологією (як частиною ономастики — в загальному, науки про власні назви) — та політичною діяльністю. Того, хто так вважає, чекає глибоке розчарування, особливо тоді, якщо він хоче заглибитися у назви племен, народностей, народів, націй Східної Європи, тобто в етнологію. Політичні пристрасті облупили зокрема ті назви, що пов'язані з давніми та сучасними назвами українців (раніше званих русинами) й територією їхнього розселення — Україною, колись давніше — Руссю. Нова книжка Євгена Наконечного, яка ось доходить до рук читача, розкриває справжні нетрі інсинуацій, вигадок та взагалі різних негідних спекуляцій, придуманих для того, щоб очорнити, висміяти ім'я української нації, її землі, а в дальшій проекції — поглузувати з української історії, української культури, української національної свідомості. Так було знайдено ще цілком радикальний рецепт: не було, немає і не буде.

Етнологія українського — за сучасною назвою — народу від кількох сторіч облупується вигадками «доброзичливих» сусідів, не лише обивателів, політиків, але й, з дозволу сказати, вчених, які своїми шовіністичними ненауковими процедурами довели, як часто політика панівних імперських націй є ворогом об'єктивної науки, як часто відбувалося падіння різних «єдиноправильних» концепцій до рівня хоча б вимушеної напівправди. При цьому забувалося, що напівправа — це та сама неправда, навіть якщо вона одягнена в напівнаукові шати.

Керманічі політичної діяльності давно — ще кілька століть тому — зрозуміли дуже добре, що історична мотивація потрібна для виправдання багатьох дій, особливо тих несправедливих і ворожих. І в намаганні заперечити існування народу, його природних прав на суверенний розвиток, на власну самостійність і незалежність, було застосовано значний псевдонауковий арсенал, щоб розправитися спершу з іменем, а потім — також за допомогою інших, в першу чергу насильницьких, методів — добитися його розчинення, асиміляції, знищення. Так виникла та застосовувалася (а поде-

куди застосовується й досі) одна з ланок політики брутального етноциду, який часто застосовувався до української нації упродовж XIX–XX сторіч.

Фальшиві назви, які присвоювали українцям, фальсифікаторські способи їх пояснювання обростали злобною характеристикою народу. Поширені стереотипи, що виникали таким чином, перетворювалися в міфологеми вже зі стійкими вигаданими прикметами нації, щоб врешті еволюювати в ідеологеми, які творили агресивну ксенофобну політичну платформу для ліквідації цілого національного організму.

У вступному слові немає потреби розглядати колосальний фактологічний матеріал, викладений на сторінках книжки, але, може, варто загострити увагу на окремих вузлових моментах дослідження.

Проблема Русі

По́за сумнівом, що «Московщина вкрала» (це лагідний для цієї ситуації вислів М. Грушевського), а по суті — загарбала назву Русь, яка своїм питомим змістом — етнічним, географічним, устроєвим — цілком відповідає сучасному термінові Україна. Назва великої цілості була свідомо перенесена у XV–XVI ст. на невелику частину цієї ж цілості й це дало Московщині, хоча й підроблений, але, все ж таки, блиск культурної, цивілізованої держави з давньою історичною традицією, з візантійсько-київською церковною метрикою.

Великим князям і царям така приштукована неправдива генеалогія дала не лише можливість перейти до зміни назви на стилізовану Росію, але й кидати серпанок легітимності на агресивну політику збирання руських (російських) земель, що є дуже актуальною для північно-східного сусіда й досі.

Російська історична наука XIX–XX ст. з готовністю взялася за опрацювання ненаукових міфів, що мали і мають приховати всі неприродні спекуляції. Так виникли, хоча б: звичайна схема російської історії, яка виводить минуле

Московщини безпосередньо з Русі та Києва; твердження про масову міграцію руського населення з середньої Наддніпрянщини на північний схід в період монголо-татарської навали; переконання про єдину давньоруську народність (з запереченням існування первісних чотирьох східнослов'янських народів) і т. п.

З власного досвіду (з дискусії, що розгорілася після моєї лекції у Кельнському університеті 1991 р. між мною та професурою і студентами) знаю, що для західного вуха найпереконливішими аргументами, які підтверджують тезу «колишня Русь — це теперішня Україна», є географічні й геополітичні. Бо середня Наддніпрянщина зі столицею у Києві творила Руську державу в IX–X ст. — і на цьому ж місці існувала й існує Українська держава як її продовження. А Московщина це вже явно — також з географічної і геополітичної точок зору — побічний продукт.

Україна сьогодні не має можливості та й, мабуть, потреби повертати своє загублене первісне ім'я — Русь. З іншого ж боку, всі українські гуманітарні науки мусять піти шляхом остаточного очищення своєї наукової термінології, використовуючи номенклатуру синхронних історичних джерел та відмовляючись від таких антиджерельних новотворів російської імперської історіографії, як «Південна Русь», «Київська Русь», «Західна Русь», «Південно-Західна Русь», «Древня (Давня) Русь» тощо, які, до речі, освячені також сучасною західною антифактологічною течією забелетризованої історіографії постмодерністичного типу. Ці термінологічні питання заслуговують на спеціальний науковий симпозіум фахівців.

Але Україна мусить вміти не лише відкидати зайвий чужий ідеологічний баласт. Вона мусить культивувати своє первісне ім'я Русь, оточуючи його пошаною, піететом — та відверто говорити про те, що його вкрали і загарбали. Так як вкрали і загарбали все те, чим визначався зміст поняття Русі. Прикриваючись гаслом «общерусскості», українська академічна наука в 60–80-х рр. XX ст. практично згорнула до мінімуму вивчення минулого, культури, релігії Русі, віддавши цю те-

матику північно-східному сусідові, а в Україні — в монопольне володіння довірених осіб. Що виходить з писань епігонів цієї вірнопідданчої течії (наприклад, П. Толочка, М. Котляра, ми спостерігаємо повсякчасно. Спадкоємці старорежимної сфальшованої науки, виявляється, зовсім не думають, що їхні опуси дискредитують їх як істориків. Навіть за критеріями попереднього, т. зв. радянського часу.

З точки зору відновлення та зміцнення понад тисячорічних традицій української державності співставлення назв Русь — Україна є на сьогодні цілком обґрунтованим, а з громадсько-політичної позиції дуже потрібним і необхідним. Також для міжнародних контактів, при яких слово Rus' має замінити безпідставно вживану в москвоцентричних історичних працях назву Russia. А в Росії? Сам я чув заяву видатного російського історика В. Пашута, що, по суті, треба писати — відносно періоду існування Русі — відповідний прикметник як «руський», а не «русский». Але від декларацій до їх реального здійснення сучасною російською історіографією шлях ще дуже далекий.

Справа України та українців

На сьогодні цілком ясно, що заміна назв Русь, русини на Україна, українці — це не підміна гірших назв країн (як це було в колоніальних та напівколоніальних країнах, коли Цейлон замінили на Шрі Ланка, а Сіам на Тайланд), а вимушений захід, щоб позбутися загрози насильницької асиміляції поневолювачами. Українців примусили міняти національне ім'я — і це був тривалий некерований стихійний процес, який визрів у надрах народу та відшукав пропагандистів для проведення такої кардинальної переміни. Нові назви не запроваджували, як подекуди, державним декретом, бо в період здійснення процесу заміни етнімії власної держави не було, а окупанти всіма способами намагалися не допустити до потрібного результату. Ще досі існують намагання забрати в українців їхнє національне ім'я (у Словаччині, в Польщі, у Сербії, наприклад), щоб поступово стерти їх з лица зем-

лі вже у ХХІ ст. Такі антиукраїнські експеси здійснюються, треба шкодувати, при потуранні керівної верхівки сучасної Української держави, яка не поспішає на допомогу, а своєю байдужістю роззухвалює агресивних денационалізаторів. Бо вони плекають мрію про свою власну імперію навіть тоді, коли імперія розвалилася. Заперечення України, української нації — не лише шовіністичне засліплення, але і глибокий примітивний страх, що їх викриють, носії якого ще навіть пишаються високими науковими та ненауковими титулами.

До явищ такого ж рангу належить намагання творити з українського етнічного матеріалу псевдоетноси. Так зразу ж після проголошення незалежності України почали виникати псевдоетноси: ятвяги (на Поліссі), новороси і кримський народ (на півдні). Якось вони зникли. Але псевдоетноси «пудкарпатских русинов» (на Закарпатті, в Польщі, Сербії) та лемків (у Польщі) намагаються реанімувати і в наш час. Що все це робиться продумано, щоб відкрити широко ворота для наступної асиміляції підтверджує доля підкарпатських русинів (які ідентифікували себе так, а не українцями) у США, що швидко американізувалися, втрачаючи рідну мову й опираючись у цих процесах на англomовну греко-католицьку церкву, утворену спеціально для денационалізованих русинів, так як діє угорськомовна греко-католицька церква для мадярських русинів Угорщини.

Так чи інакше, необхідно, однак, розуміти, що напади на українські національні назви можуть припинитися лише тоді, коли Україна стане повноцінною державою, політично і економічно могутньою, для чого вона теоретично має всі підстави.

Українські етимологічні фобії

Прищиплюване десятками літ, а то й століттями почуття меншовартості давало різний ефект. Гіпертрофія національних почуттів як реакція на переслідування часто перетворювалася на зворотню сторону тої медалі, на лицевому боці якої написано «меншовартість». Патріотичні почування

деколи переростали в ненаукову нетерпимість також у ділянці етнотимії, коли псевдопатріотизм («псевдо», бо справжній патріотизм завжди вимагає історичної правди, навіть болючої) давав поштовх до утворення необґрунтованих міфів, які не витримують наукової критики.

Перша з цих фобій — страх перед тим, щоб признати назву Русь чужоземною за походженням. В українців цей страх є відгомном російського імперського міфу, який вилився в цілу течію антинорманізму в історії, археології, етнології, мовознавстві та інших споріднених науках — в течію, що, незважаючи на гори списаного в заполітизованому дусі паперу, принесла дуже мало позитивних знань. Італія, Франція, Англія якось не відчують своєї меншовартості від того, що в їхньому державному будівництві брали участь варяги. Для Росії, а тим паче для Російської імперії, це стало пунктом гонору — і предметом замовлення або й шантажу щодо пов'язаної з імперією (незалежно від того, чи вона пофарбована в білий, червоний або потрібні кольори) російської історичної науки. Чимало українських істориків опинилося в полоні московського міфу і доклало багато зусиль для пошуків автохтонних джерел походження назви Русь. Незважаючи, зрештою, на виразні слова літописців, на відомості ранніх арабських джерел (що чітко відмежують слов'ян і русь), на дані візантійського походження (Костянтин Порфірогенет про подвійні — слов'янські й руські — назви Дніпрових порогів). Нічого ганебного немає в тому, що вікінги стояли біля витоків української державності більше як тисячу років тому, — тут нічого паленіти від сорому. Зрештою, цього вимагає історична правда.

Друга фобія — страх, пов'язаний з етимологією назви Україна. У жодному випадку — на думку підпорядкованих комплексів меншовартості з парадоксальною (протилежною) реакцією на нього — Україна не має нічого спільного з поняттям «окраїни» певної території, краєм землі, країною. Придумують фантастичні етимології цього безсумнівно автохтонного слова, перекреслюючи при цьому нормальні закони лінгвістики. Та не лише лінгвістики, але й правової та адміністративної думки, питомої для індоєвропейського

мислення. Бо поняття «окраїна» пройшло через цілий шеремов. Старогерманський термін «marcha» увійшов до середньолатинської та інших вже германських мов у вигляді слів «march», «mark», «marka» та подібних у ранньому середньовіччі для позначення крайньої, прикордонної території. Слово Ostmark (Східна окраїна) еволюціонувало до назви Osterreich (Східна імперія, тобто, в українській трансформації, Австрія), зрештою, час від часу відживаючи заново: Ostmark для позначення Австрії в кінці 30-х — першій половині 40-х рр. минулого століття. Danmark — тобто «окраїна датчан» (германського племені V ст.) — залишилася назвою держави, Данії, до сьогодні. І ні австрійці, ні датчани не соромляться цих назв, не вважають їх дискримінаційними — так як і не цураються назви Країна (окраїна) — найдалі на захід висуненої землі західних слов'ян, що тепер частково розташована в межах Австрії та Словенії, — її мешканці.

Українські псевдопатріотичні фобії, поєднані з примітивними етимологічними вправами, не додають престижу Україні, часто викликають сміх, а в наукових колах, у кращому випадку, поблажливу усмішку. Може пора вже перебороти такі страхи?

Захист українського національного імені

Як це не дивно, але в Україні немає закону про захист гідності й честі українського народу — про захист національних та державних символів, до яких, так чи інакше, належить також назва держави і народу. Такий закон цілком вкладається у сферу захисту від національної дискримінації, від національних конфліктів, що передбачено міжнародним законодавством, яке гарантує права людини. Виходить, що в межах держави можна зневажати ім'я титульної нації та її суверенного державного організму. Національна назва народу — це його обличчя, з якого не можна глузувати, над яким не можна знущатися і т. д.

Напрошується неприємний висновок, що властимушці в державі не вважають своїм моральним та юридичним

обов'язком захищати честь і гідність, нібито, власної держави і власної нації. Ситуація складається дуже дивна — вона не витримує пояснення навіть з точки зору неоліберальних міркувань. Наявність юридичних санкцій в плані захисту національного імені народу і держави суттєвим чином зменшила б прояви антиукраїнізму в засобах масової інформації, в публічних виступах, у межах навчального процесу і т. д. При наявності такого закону ледве чи була б можлива розгнуздана поведінка таких службовців Російської православної церкви, як, наприклад, єпископ тульчинський і брацлавський Іполит (формально ж — також функціонер т. зв. Української православної церкви Московського Патріархату), який у квітні 2001 р. називає державу, в якій він виконує свої обов'язки, Малоросією. Ніхто, виходить, не збирається приборкувати і притягати до судової відповідальності людей, що таким чином розпалюють міжнаціональну ворожнечу.

Якщо готуватимуться відповідні законодавчі акти (а вони, незважаючи на спротив українофобів, таки готуватимуться), то сьогоднішня книжка Є. Наконечного буде серед важливих матеріалів підготовчого досьє. Бо автор не лише послідовно виклав проблеми етнімічного плану та суміжні, що становлять фон аналізу, але й їх інтерпретаційне поле. Багатство цитат з історичних джерел, літератури посилює істинність змісту дослідження. З однаковою об'єктивністю він подав аргументи «за» і «проти», дозволяючи в багатьох випадках самому читачеві ставити крапки над «і». В цьому велике значення досягнень автора.

Ярослав Дашкевич

І. М'Я

«Та й утворім собі ім'я, щоб ми не розпорозувались по всій землі».

Буття: 11,4

Назва народу, його ім'я, або інакше — етніонім, є для кожного народу особливим і священним. Як це не парадоксально, але без етніоніма народ існувати не може, власне кажучи, без етніоніма його просто нема, як нема людини без імені. «Кожний з етніосів-народів має зриму і разом з тим неодмінну зовнішню ознаку: самоназву — власне ім'я, етніонім».¹ Історія будь-якого народу тісно пов'язана з історією його етніоніма. Взагалі, серед головних атрибутів етнічної спільноти на першому місці стоїть саме групова власна назва.² Етніонім — це спільне національне ім'я, яке формує та організовує людей навіть більшою мірою, ніж спільна мова, спільне походження та територія, ніж звичай та вірування. Назва народу (племені, роду) вказує на те, що єдність його членів, як чогось відмінного від представників інших етнічних об'єднань, уже цілком усвідомлена. «Для кожної із таких єдностей, великих і малих, ім'я служить ознакою, яка об'єднує всередині й розрізняє назовні».³ Отже, зовнішнім символом внутрішньої єдності народу є загальне національне ім'я.

Інкони вважають, що етніоніми належать до числа таких суспільно-політичних абстрактних термінів, як, скажімо, «прогрес», «реакція», «демократія», «капіталізм», «соціалізм», «фашизм» і т. д. Ці й подібні їм абстрактні терміни мають багатозначний розпливчастий зміст, який змінюється залежно від того, хто і з якою метою ними користується. Їх не можна порівнювати з етніонімами, які мають безпосередню дотичність до життя кожної людини. «Етніоніми містять певну характеристику називаних: уміщені в них оцінки не завжди справедливі, проте завжди історично зумовлені і тим самим становлять вартість як історичні свідчення. Етніонім виконує й ідеологічну функцію, служачи кличем, прапором».⁴ У нас, наприклад, етніоніми циган, німець, поляк, грузин, татарин викликають певні, цілком конкретні,

історично вмотивовані системні уявлення або, як їх ще називають, «національні стереотипи». З власного досвіду ми знаємо, що у представників інших національностей етнонім українець теж викликає уявлення про певний національний стереотип, який стосується і фізичного вигляду, і рис характеру, і вдачі, звичок, поведінки, смаків, уподобань, вірувань тощо. Ось який зміст, наприклад, вкладають у термін «українці» в нещодавно виданому в Москві збірнику: «Українці» отличаются обыкновенно тупостью ума, узостью кругозора, глупым упрямством, крайней нетерпимостью, гайдамацким зверством и нравственной распущенностью». ⁵ Такими нас, на жаль, бачать певні кола Росії.

«Національне ім'я є голосом предків, яким вони промовляють до нащадків і поколінь, виховують в них історичну пам'ять і самоповагу, в'яжуть їх у національну суспільність, яка стає внутрішньою і зовнішньою силою і творить свою історію й культуру, чим тільки й може викликати зацікавлення собою й повагу до себе. Зв'язки народу з національним ім'ям не формальні, а перш за все внутрішні, моральні, духовні, матеріальні, повні любові, інтимности і взаємности. Природне ім'я народу є для нього основою моралі і школою її. Самий патріотизм, як одна з найвищих категорій моралі, зв'язаний з народністю і її іменем». ⁶

Для тих українських істориків, які пишуть у постмарксистській дискурсивній манері, такі поняття як «етнонім», «нація», «патріотизм», є порожнім, або майже порожнім, звуком. Вони, досліджуючи минуле, не згадують, з яким напруженням усіх сил протягом майже сторіччя український народ боровся за утвердження свого нового етноніма, що було рівнозначним з боротьбою за право на існування. Ці історики керуються в своїх дослідженнях книжними, абстрактними конструкціями, далекими від реалій Східної Європи. Які б зараз не поширювалися новомодні дискурси, основними одиницями в східноєвропейському політичному світі в XIX і XX ст. виступали нації. Саме національний патріотизм був найсильнішим почуттям і саме патріотизм містить у собі справжню культурну вартість. «Класова боротьба не є основною рушійною силою історії. Цією силою

є радше національне почуття»⁷ — це визнають навіть упереджені ліберальні дослідники.

У знаменитій статті «Поза межами можливого» Іван Франко застерігав від новомодних ілюзій: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів».⁸

Життєві реалії у Східній Європі в період двох світових воєн і в часах громадянських кровопролиттів були такими, що для мільйонів людських істот часто саме етнонім вирішував дилему життя або смерті. Власне, за етнонімічною ознакою відбулися примусові депортації багатьох народів, єврейський геноцид і багато інших проявів масових етнічних чисток та переслідувань.

Одним з головних принципів теорії марксизму-ленінізму є відомий пролетарський інтернаціоналізм, що проголошує верховенство класової солідарності трудящих над буцімто реакційною обмеженістю національних почуттів. Теорія пролетарського інтернаціоналізму не завадила, проте, комуністичному режимові з 1932 р. запровадити на практиці в особистих документах (паспорт, свідоцтво про народження) та ідентифікаційних анкетах обов'язкову горезвісну п'яту графу, яка чітко фіксувала етнонім, жорстко прив'язуючи його до національності батьків. Для вищих посадових осіб анкета вимагала «подати не лише свою національність, але ще національність батьків та навіть національність дружини».⁹ Саме фіксований етнонім з п'ятої графи служив більшовицьким «інтернаціоналістам» підставою для дискримінацій та репресій не лише окремих осіб, а й цілих народів. За етнонімом глави сім'ї потрапляли у список на депорта-

цію змішані родини. Саме етнізм, а не класове походження, соціальний стан, політичні погляди тощо, в радянській імперії часто вирішував людську долю. Це чітко підтвердив генеральний секретар ЦК КПРС М. Хрущов, говорячи, що проводилося «масове депортування цілих народів з земель їхнього довговікового поселення, не виключаючи комуністів і комсомольців».¹⁰

Примусові виселення Московщина знала ще з часів Івана Грозного. Тоді депортували частину казанських татар і новгородських словен. «Депортація в широкому масштабі почала вживатися Росією ще в період Першої світової війни: маю на увазі виселення німців з Волині 1916 р. Пізніше Росія почала застосовувати такий спосіб «вирішення» національних проблем як у мирний, так і воєнний час. Подаю перелік народів, відносно яких повністю або частково застосовувались такі заходи: кубанські українці, месхетинські турки, німці з Південної України, Криму і Поволжя, кримські татари, греки, болгарі і вірмени з Криму, чеченці, інгуші, карачаєвці, балкарці, а також румуни і греки — чужоземні громадяни з Північного Кавказу».¹¹ Ще треба згадати про намір 1944 р. депортувати всіх казанських татар. «Заселення спустошених після депортації 1943–44 рр. місцевостей проводилося головним чином за рахунок російського населення».¹² Це називалося: «інтернаціоналізм у дії».

Депортації не обминули і українців. До українців з початком 30-х рр. Москва застосувала тактику «повзучої депортації». Українців виселяли поступово, то як контрреволюціонерів, то як куркулів, підкуркулників або «сочувствующих» і тому подібне. На місце загиблих від голодомору 1932-1933 рр. масово поселяли росіян. Друга світова війна з її історичними катаклізмами створила, на гадку Кремля, нагоду остаточно знищити ненависне українство.

На вже згадуваному спеціальному закритому засіданні XX з'їзду КПРС (1956 р.) Хрущов приголомшив зал відвертістю, сповістивши, що Сталін у роки війни хотів вислати за межі батьківщини весь український народ подібно як зробили з чеченцями, кримськими татарами, калмиками та іншими, —

усі сорок мільйонів українців, «якби їх не було так багато і якби було б куди їх вислати». Делегати з'їзду, які були причетні до кремлівських таємниць, знали, що Хрущов мав на увазі секретний наказ з літа 1944 р. Тривалий час цей наказ оголошували фальсифікатом, так само як наказ про знищення в Катині польських офіцерів або таємний договір Ріббентропа–Молотова. Нещодавно колишній народний комісар внутрішніх справ УРСР, комісар державної безпеки 3 рангу (генерал-майор НКВД) Василь Рясной розповів, що в 1944 р. «товарищ Сталин за враждебное отношение к русскому народу приказал выселить всех украинцев к известной матери, а конкретнее — в Сибирь». Відтворення цього секретного наказу опубліковано в праці відомого прокомуністичного московського документаліста Фелікса Чуєва «Солдаты империи». Ось текст наказу, який подав Ф. Чуев:

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Приказ № 0078/42

22 июня 1944 года

г. Москва

*ПО НАРОДНОМУ КОМИССАРИАТУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
СОЮЗА И НАРОДНОМУ КОМИССАРИАТУ ОБОРОНЫ СО-
ЮЗА СССР*

Агентурной разведкой установлено:

За последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой, Ровенской и других областях, наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной Армии и местных органов Советской власти. В отдельных районах и областях украинское население враждебно сопротивляется выполнять мероприятия партии

и правительства по восстановлению колхозов и сдаче хлеба для нужд Красной Армии. Оно для того, чтобы сорвать колхозное строительство, хищнически убивает скот. Чтобы сорвать снабжение продовольствием Красной Армии, хлеб закапывают в ямы. Во многих районах враждебные украинские элементы преимущественно из лиц, укрывающихся от мобилизации в Красную Армию, организовали в лесах «зеленые» банды, которые не только взрывают воинские эшелоны, но и нападают на небольшие воинские части, а также убивают местных представителей власти. Отдельные красноармейцы и командиры, попав под влияние полуфашистского украинского населения и мобилизованных красноармейцев из освобожденных областей Украины, стали разлагаться и переходить на сторону врага. Из вышеизложенного видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти и стремится к возврату немецких оккупантов. Поэтому, в целях ликвидации и контроля над мобилизованными красноармейцами и командирами освобожденных областей Украины,

приказываю:

1. Выслать в отдаленные края Союза ССР всех украинцев, проживавших под властью немецких оккупантов.

2. Выселение производить:

а). в первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев;

б). во вторую очередь выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью во время немецкой оккупации;

в). выселение начать после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии;

г). выселение производить только ночью и внезапно, чтобы не дать скрыться одним и не дать знать членам его семьи, которые находятся в Красной Армии.

3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установить следующий контроль:

а). завести в особых отделах специальные дела на каждого;

б). все письма проверять не через цензуру, а через особый отдел;

в). прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы с антисоветскими бандами перебросить 12 и 25 карательные дивизии НКВД.

Приказ объявить до командира полка включительно.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР: БЕРИЯ

Зам. народного комиссара обороны Союза ССР, маршал Советского Союза: ЖУКОВ.¹³

Наказ цей, як відомо, комуністичному режимові не вдалося виконати. Але аналогічні накази стосовно дрібніших народів сталінські сатрапи здійснили у повному обсязі. Скрізь основним критерієм відбору людей на депортацію служив їх зафіксований у документах етнізм.

Відзначимо, що навколо українського етнізму точилася затята боротьба впродовж тривалого часу, про що мова йтиме в пропонованій книжці. «Є такі, — писав князь Волконський, — які думають показати широту поглядів, сказавши: «Малороси або українці, ми про слова не сперечаємося». Однак це не просто слова, це імена. Про імена не лише сперечаються, за них вмирають; і якщо за якесь ім'я немає людей, готових вмерти, то існування такого імені, а з ним і народу, який його носить, недовговічне».¹⁴ За ім'я українець не тільки готові були вмерти, а й загинули сотні тисяч людей: чоловіків, жінок, дітей. «Українці стали жертвами найбільших рукотворних катастроф на континенті і загального геноциду. Їхні втрати під час війни 1918–1920 рр., колективізації 1930-х рр., терору та голодомору 1932–1933 рр. та нищень Другої світової війни мають бути близькими до 20 млн чоловік».¹⁵ Цю цифру українські історики, ймовірно, могли б збільшити. За повідомленням Берії, лише у 1944–1952 рр. за право бути свідомими українцями, різним видам репресій

були піддані понад 500 тисяч людей. Зокрема, заарештовано понад 134 тисячі осіб, вбито понад 153 тисячі, вислано навечно за межі України понад 203 тисячі осіб.¹⁶ Ось що таке етніонім в один короткий період української історії. Додаймо, що в другій половині ХІХ ст. територія України стала, за словами російського дослідника Міллера, об'єктом справжньої етніонімічної війни. «Українським активістам довелося запроваджувати новий термін українці замість більш розповсюдженої самоназви русини для того, щоб перебороти двохсотлітню традицію, яка стверджувала спільне ім'я для всього східнослов'янського населення».¹⁷

Здавна етніоніми приваблювали людську увагу, породжуючи численні домисли, часто доволі фантастичного характеру. З розвитком науки виникла нова, спеціально їм присвячена дисципліна — етніоніміка, що знаходиться на пограниччі мовознавства, етніографії та історії.

Етніоніміка — галузь науки, що займається вивченням власних назв етносів; має низку номенклатурних термінів: аутоетніоніми, тобто самоназви, ектоетніоніми — назви, дані іншими народами. Розрізняють ще хороніми — назви країни і населення її, котойконіми — означення людей за місцем проживання, етніофороніми — етнічне ім'я окремого його представника, який має ще своє особове ім'я та прізвище та ін. Етніоніміка допомагає вивченню походження народу (етніогенез) та при вивченні походження мови (глотогенез). «Спільна самосвідомість будь-якої етнічної спільноти автоматично пов'язана з існуванням спільної самоназви».¹⁸ Вчення про етніоніми (етніоніміка) розглядає не тільки походження (етимологію) етніонімів, а всю їхню історію, найменші зміни, які в розвитку проходив конкретний етніонім за часто багатотисячову історію свого функціонування. Для етніоніміки всі ці зміни є більш вартісними, ніж застигла первісна форма, бо саме вони є красномовним свідченням історії. «Жодне суспільство не залишається незмінним. Якщо етніонім існував декілька десятиліть, то в кінці них він означував не зовсім тих або зовсім не тих, кого на початку. Історик, який не враховує цього, неминуче приречений на грубі помилки».¹⁹

Можна навести немало фактів, коли один і той же етнонім служить на означення різних понять, називає цілком відмінні народи. Так, наприклад, у VII ст. на Балканський півострів прийшла частина тюркомовного народу булгар. Їх хан став на чолі держави, заселеної слов'янами. І хоча пришельці розчинилися у слов'янстві, але слов'янське населення цієї держави має тюркську етнічну назву булгари. Північними сусідами стародавніх греків були македоняни, за своїм етнонімом країну називали Македонією. У VI–VII ст. цю країну заселили слов'яни, які отримали через топонім Македонія назву македонці; македонська мова — слов'янська, вона не має жодної причетності до македонської мови античної епохи. З цього приводу у наші часи виник міжнародний конфлікт.²⁰ Уряд сучасної Греції, посилаючись на історію, різко протестує на рівні ООН проти назви новоутвореної південнослов'янської держави Македонія. Ледь не дійшло до війни. Через претензії Греції до сучасної назви Македонії вона досі не є загально-визнаною; до ООН Республіка Македонія прийнята 1993 р. під дивною назвою Колишня Югославська Республіка Македонія.

Античні римляни (Romani), змішавшись з різними завойованими племенами, утворили численні романськомовні народи — італійців, французів, португальців, іспанців (не враховуючи численних іспаномовних народів Латинської Америки), а також каталонців, провансальців, румунів та інших. Відомо, що етнічна назва французів походить від германського племені франків, яке залишило Франції своє ім'я, а не мову. Хоча наші південні сусіди — румуни — живуть найдалі від античної батьківщини римлян — Італії і їх столиці Рима, а румунська мова найменш близька до латини, сталося так, що з 1861 р., коли об'єдналися Валахія та Молдова, саме румуни мають самоназву — етнонім «Romani», а назва їх країни — Румунія означає «Римлянія». До речі, наприкінці 30-х рр. румунська влада примусила буковинських українців уживати на письмі лише термін «Романія», а не «Румунія».

У наведених прикладах, а число їх можна, звичайно, збільшити, йдеться про етнімічні зміни, які сталися переважно внаслідок гри випадку, а не свідомого вибору. Як не дивно,

але трапляються і протилежні ситуації, де свідомий вибір відіграє вирішальну роль у зміні етніміа. Наприклад, суто еллінська за походженням Візантійська держава, яка існувала з 330 р. до 1453 р., називала себе офіційно Ромейською імперією, тобто Римською імперією, а своїх грецькомовних підданих — ромеями (римлянами), хоча всі навколишні народи знали, що мова йде про греків. Така назва мала велике ідеологічно-політичне значення. Свою державу вони вважали продовженням Великої Римської імперії, а всі колишні провінції, що не входили до Візантії, розглядалися лише тимчасово відірваними, які з часом мали об'єднатися знову. Вплив Візантії на експансіоністську політичну ідеологію Москви загальнознаний, «собіраніє русскіх земель» є цьому промовистим свідченням. Узагалі візантійські греки «тішилися славою римського імені, чіплялися за форми імперського врядування, не маючи його військової сили; дотримувалися римського права, не чинячи справедливого суду, пишалися правдивістю церкви, чиє духовництво обернулось на васалів імператорського двору. Такому суспільству неминуче судилося згасати, хоча згасання могло відбуватися украй повільно».²¹

Зміна етніміа, образно висловлюючись, схожа на те, якби у когось виникла забаганка чи потреба змінити своє прізвище. Нелегко це зробити, щоб усі довкола прийняли цю зміну. А що вже казати про свідому зміну національного імені! У житті народу це акт величезного значення і з далекосяжними наслідками. До слова, в китайській мові форма терміна «революція» — «ге мін» — означає «зміна імені». Справді, зміна імені в українців стала не лише великою духовною революцією, вона також радикально змінила політичний образ Східної Європи.

В історії російського народу, а згодом і українського, пройшла свідомо зміна етніміів. «Давне історичне ім'я України «Русь» і назва української держави X—XII ст. «Київська Русь» стали джерелом палкого і затяжного спору між українськими і московськими істориками, який продовжується до нашого часу. Головними питаннями цього спору є: який народ і чия культуру являє собою «Київська Русь», хто пере-

йняв «київську спадщину» і продовжує в наш час її культурно-історичні традиції?

Здавалось би, відповідь на таке питання дуже проста: вона дана вже у самій назві Київської держави. Якщо Київ був і залишається українською столицею і є символом України, то «Київська Русь» була українською державою, а українці — її спадкоємці і продовжувачі за нашого часу. Але в дійсності боротьба за київську спадщину привела до парадоксальних наслідків: українці не тільки втратили свою державу, а й саме ім'я давньої України «Русь» було присвоєне північним переможцем — Московією. Назвавши себе «Росією» або «Великої Руссю», Московія тим самим стверджувала себе спадкоємцем і продовжувачем Київської Русі, цим стверджувала і своє право на «собіраніє земель руських». У супроводі цього маскараду і творилася Російська імперія. Незважаючи на те, що Московське царство являло і в національно-етнічному, і в культурно-історичному відношенні відмінну від Київської Русі формацію, північне плем'я московитів пригадало свою колишню державну приналежність до «руських» підданих і, посилаючись на династичні зв'язки своїх князів з київською династією, привласнило назву «Русь» і для новопосталої держави».²²

Трагічні історичні події, пережиті українським народом унаслідок втрати політичної незалежності, наклали зловісну печать на все його життя, зокрема і на етнізм. Як заявив Михайло Грушевський: «Ми є народ, у якого вкрали назву». Необхідно було змінити етнізм. Свідома зміна етнізму у народу, як свідчить історія, — явище рідкісне і завжди зумовлене дуже складними політично-культурними причинами. Таким унікальним, а в європейській історії останнього півтисячоліття зовсім винятковим, явищем є зміна етнізму в українців і росіян.

На відміну від нас, українців, росіяни зробили це без історичного примусу, добровільно і, можна б сказати, з радістю. Власне кажучи, вони здавна чигали на наш старий етнізм, здавна прагнули змінити історичну семантику нашого етнізму і присвоїли його з великим задоволенням, слушно оці-

нюючи величезне політичне значення цього явища. «Московщина присвоїла собі нашу давню назву, загарбала наше давнє, політичне, державне ім'я — і то навіть загарбала його цілком свідомо, з політичним планом».²³

Процес зміни етноніма в українців і росіян розпочався по-справжньому близько двохсот років тому і відбувався упродовж новітніх часів. Стосовно українців цей процес закінчився аж після Другої світової війни, хоча, слід сказати, до остаточного його завершення, мабуть, ще далеко.²⁴ За окреслений період Московія, або Московське государство, перейменувалася в Російську імперію (республіку, федерацію), або просто в Росію, а етнотопонім або хоронім «Русь» — в Україну. Відповідно змінилися етноніми: з крестіян-московитян вийшли русськіє, а з русинів — українці. Треба підкреслити, що «протягом багатьох століть етнічна субстанція українців не мінялася, а формальна зміна етноніма цілком не торкнулася фактичного етнічного змісту поняття».²⁵

Московські панівні кола, виплекані на монголо-татарських державних традиціях, завжди розуміли силу магії слів та значення хороніма. «Питання про самоназвання держави є питання про її міжнародний престиж і оберіг від зовнішньополітичних зазіхань».²⁶ Європейців не раз дивувала незрозуміла затятість, з якою вони прискіпливо чіплялися до найменшої формальної помилки в титулуванні, до найдрібнішої неточності в політичній термінології. Насправді за нібито формалістичним ставленням до титулів, термінів, політичних формул і т. д. ховалося перейняте із древнього азійського Сходу глибоке розуміння ваги мови в суспільному житті.

«Люди живуть не тільки в об'єктивному світі і не тільки у світі громадської діяльності, — твердить знаменитий американський мовознавець Едуард Сепір, — вони значною мірою перебувають під впливом тієї конкретної мови, яка стала засобом вислову для цього суспільства».²⁷ І це також стосується історичних понять.

Навмисно плутаючи найдавніші етнічні назви українського народу — руский і руський з руским (через два «с»),²⁸

російські великодержавні шовіністи зараховують історію українського народу, його культуру до своєї, створюючи видимість свого 1000-літнього існування і навіть 1000-літнього хрещення Росії, якої, як далі побачимо, навіть за назвою не існувало. Аналогічні спроби робили польські асимілятори, про що також йдеться далі. «Погляди польських і московських учених і публіцистів годилися між собою в одному кличі: Нема ніякої України, нема ніяких українців, є тільки Польща і Росія, тільки польська і російська нація».²⁹

Словесна облуда, свідоме змішування понять і термінів здавна були улюбленим методом ідеологів російського імперіалізму.

Яскравим прикладом такого змішування термінів і понять є питання зміни російського етноніма. За допомогою зміни етноніма російські урядові кола і вчені намагалися довести, що княжа держава Русь зі столицею в Києві була російською (московською) державою. Мета таких тверджень — довести, що нема окремих українського й білоруського народів, а існує тільки один російський народ, отже, українська та білоруська мови — це лише діалекти російської.

«Наука мусить нарешті освоїтися з тим фактом, що досі багато її тез про стару Русь побудовано на більш або менш зручній жонгливанні словами «Русь», «руський».³⁰ Наповнена міфологемами російська історіографія виникла і функціонує як невід'ємна частина державної імперської ідеології. Ядром російської історіографії є концепція генеалогічної безперервності панівного в Москві князівського роду. На її підставі в XIX ст. виникли такі кабінетні, позаісторичні терміни, як «Київська Русь», «Володимирська Русь», «Московська Русь», що походять за назвами центрів влади. В середньовіччі цих термінів не знали. «Поняття «Київська Русь» виникло в російській науці як елемент загальних уявлень про історичну долю Росії, — як необхідна ланка в періодизації її буття. Статус терміна як інструменту, фактично забутий, і він (термін) непомітно перетворився у щось значно більше, цілком самостійне, керуючи поза тим нашими уявленнями».³¹ Коли офіційну тричленну формулу або «три

кити»: православіє, самодержавіє, народність (насправді: цезаропапізм, деспотизм, шовінізм) замінила доктрина марксизму-ленінізму, догми т. зв. «звичайної схеми російської історіографії» не лише не втратили силу, а набрали характеру священного писання. Не можна тут принагідно не відзначити надзвичайно пікантний і промовистий факт, що написана К. Марксом праця «*Secret diplomatic history XVIII century*» («Секретна дипломатія XVIII сторіччя»), в якій класик проаналізував російську історію, ніколи не поширювалася і не перекладалася в марксистській країні. Посилання на цю працю основоположника марксизму владою, що називалася марксистською, було негласно заборонене. І це в державі, де жодна історична робота, жодна стаття не могла з'явитися без посилання на класиків марксизму. Насправді ідеологія нібито марксизму маскувала російський великодержавний шовінізм. «Прийшовши до влади більшовики, хоч і сповідували віру в історичні закономірності і неминучість краху будь-яких імперій, тим не менше самі вирішили вступити у двобій з історією, насильно відтворили імперію під новою вивіскою і дахом, зробивши в результаті заручниками свого експерименту чимало народів та націй, включно з російським. Те, що відбулося на початку 1990-х рр. у ССРСР, можна розглядати як реванш, взятий історією у революційно-інтернаціональної політичної партії, і свідченням того, що «обвал» Російської імперії 1917 р. зовсім не був випадковим».³²

Через школи, вузи та інші засоби тотального контролю над ідеологічним життям суспільства імперська термінологія прищеплювалася цілим поколінням росіян, українців та білорусів. Не зайве тут додати, що в російських (радянських) школах на території України виховувалися громадяни чужої державності, а часто-густо національні перевертні. Це були не школи, а казарми яничарів. Історія, яка вивчалася в російських (радянських) школах, була ідеологічною трутизною. Вона калічила українські юнацькі душі, не давала їм ні розуміти, ні аналізувати долю власного народу. Драконівська цензура пильно стежила за всіма публікаціями, не допускаючи найменшого відхилення від офіційних термінів, — зосібно це стосується історичної термінології періоду Княжої Русі.

Ті українські підрадянські історики, які не прийняли російської етнімічної термінології, були брутально репресовані, а твори позарадянських істориків як еретичні були заборонені. Відомо, якого тотального фізичного винищення, засудження та депортації зазнали чільні представники української історичної науки. І не тільки історичної науки. За словами режисера Юрія Ілленка, справжня еліта українського народу, його генофонд постійно відстрілювався, висилався до Сибіру, морився у тюрмах, витіснявся на вигнання (часто добровільне), переслідувався усіма видами цензури. Йому не давали можливості подумати до кінця жодної серйозної і оригінальної думки. Не дозволяли жодного самостійного вчинку, включно до заборони думати рідною мовою. Народ сторіччями перетворювали в байдужий до всього, крім годинниці, натовп.

Зарубіжні дослідники, в тому числі навіть деякі діаспорні, часто, на жаль, не розуміють ролі та значення у реальних умовах Східної Європи етнімічної термінології. Показово є відсторонена позиція І. Лисяка-Рудницького: «Словесна полеміка проти терміна «Київська Росія» не приносить користі, і, правдоподібно, не буде продуктивною».³³ Насправді проблема етнімічної термінології в умовах Східної Європи є не лише щоденною практикою десятків мільйонів, а й гострою проблемою національної ідентичності. «Найкращі представники української науки добре бачили уся вагу роз'яснювання цієї справи і все присвячували їй багато уваги».³⁴ З. Кузеля, розглядаючи терміни Русь, Україна, Малоросія, ствердив: «Питання про цю термінологію творить вихідний пункт у всій схемі української історії».³⁵ Зрештою не випадково всі курси історії України, так чи інакше, починаються зі з'ясування у часі і просторі назв, під якими йшли історичною дорогою український і російський народи.

За допомогою маніпуляцій етнімімами «русскій», «руський», «русин» ідеологи «Великої Росії» намагаються позбавити українців права на спадщину Київської Русі, показати їх у вигляді етнічної збиранини, без історичних коренів і без традицій. Маніпуляції з іменами відомі здавна. Наприклад, у Стародавньому Єгипті під час спеціального ритуалу розби-

вали керамічні вироби з написаними на них назвами народів-ворогів, накликаючи у такий спосіб їм загибель. Для досягнення аналогічної мети в новіші часи вдаються просто до заборони власних етнічних назв, до заборони власної мови.

Разом із назвою, із коротеньким словом «Русь» московські правителі хотіли відібрати багатотисячолітню культурну спадщину наших предків, їхні політичні надбання. Як слушно ствердив проф. О. Огоновський, від українського народу московський імперіалізм «присвоїв собі народну назву «Русь», користується його стародавньою літературою і голосить світові, що Русь-Україна єсть настоящою Росцією».³⁶ Такої ж думки дотримувався і видатний славіст О. Брюкнер, який у своїй «Історії Росії» зазначив: «Виплеканий монгольськими ханами примітивний народ з мізерним, орієнтального характеру культурним надбанням раптом перетворився у старовинний з багатющою спадщиною європейський народ».³⁷

Таким чином, московські правителі, перейнявши наш старий етнонім, досягли мімікрічного ефекту, тобто уподібнення чогось одного до іншого.

Привласнення росіянами нашого етноніма, незважаючи на його перекручену фонетично форму, внесло цілковитий хаос у розуміння історії Східної Європи, «неясність й баламуцтво»,³⁸ сильно затерло, зокрема для західних дослідників, межі між двома — українською і російською — історико-культурними спадщинами. За незначними винятками, на Заході під впливом офіційної термінології ці межі, по суті, не розрізняють. Західні історики, мовознавці, літературознавці, мистецтвознавці, археологи нерозбірливо приписують росіянам усе наше минуле.³⁹ Через етнонімічну мімікрію розпливчасті ці межі і в писаннях «вітчизняних» дослідників. Досить сказати, що, наприклад, у шкільному підручнику «Історія СРСР», виданому в Україні, українські діти вчитують, як то «російські» (!) князі Олег та Ігор панували в Києві. Із подібних фактів, почерпнутих, зокрема, з науково-популярної, публіцистичної та художньої літератури, можна б скласти не одну книгу.

Від другої половини XVIII століття («Історія Русів») триває ідеологічна суперечка за етнонім «Русь» і за все, що з ним пов'язано, яку закарпатець Ю. Венелін свого часу назвав суперечкою між «южанами и северянами».⁴⁰ Цю ідеологічну боротьбу, до певної міри, можна порівняти з боротьбою двох європейських історіографічних шкіл — романської та германської. Сперечаються, чи цивілізація Заходу виникла на тлі давньої римської культури, чи то нова цивілізація германського походження. Суперечка має суто кабінетний характер.

Однак суперечка «южан и северян» не має і не може мати академічного, флегматично-спокійного характеру. Свого часу М. Грушевський застерігав, що український історик не може виступати з позицій нейтрального, скептично налаштованого дослідника. Звідси інколи надмірна полемічність у суперечці, інколи надмірна категоричність суджень. Адже йдеться тут, ні більше ні менше, про право українців та білорусів на існування як окремих народів. Для московських імперіалістичних кіл твердження про нібито спільний етнонім є засобом ідеологічного узаконення загарбання і гноблення України та Білорусії, солодка мрія про вічне володіння ними, за правом начебто спадкоємця Київської держави — Русі. Пропаганда в такому плані в Росії не вщухає донині.

Схема історичного процесу, заснована на ідентифікації понять «Русь» і «Росія», до недавнього часу викладалася в школах усіх республік СРСР.⁴¹ Така практика, зрештою, продовжується до сьогодні в Росії і частково в Україні.

Безпрецедентний сімдесятирічний антиукраїнський терор більшовизму, період відвертої фальсифікації, елементарної брехні, жорстокого поліційно-ідеологічного нагляду, коли українських істориків фізично знищували разом з їх забороненими творами, відлучили цілі покоління українців від свого минулого. Трапляється, що навіть освічені люди плутаються у визначенні та розрізненні етнонімів «Русь», «Україна» і їх похідних форм. «Упродовж історії, — як дуже влучно зазначає у своїй праці «Нові обрії стародавньої України» доктор Олександра Копач, — міняються назви мешкан-

ців і території України, а це впливає на неясність і плутанину, чого ми й самі зазнаємо на собі зі зміною стародавньої назви «Русь» на «Україна».⁴²

Темою пропонованої розвідки є спроба коротко висвітлити питання, чому і як відбувався у реальному житті процес етнотнімічної мімікрії у росіян, а оскільки цей процес невіддільний від процесу зміни етніміма в українців, то розглядатимемо їх у сукупності, в тій їхній нерозривній взаємозумовленості, у якій вони насправді разом виступають в історії. Слід зауважити, що характер теми вимагає густого цитування розмаїтих джерел. Рясне цитування зумовлене ще й тією обставиною, що за останніх шість десятиліть не з'явилося жодної окремої книжкової публікації, присвяченої цій темі. Винятком є дрогобицьке репринтне видання роботи С. Шелухина «Україна — назва нашої землі з найдавніших часів», що вперше з'явилася 1936 р. в Празі. Найпізнішою за часом є публікація С. Боярича «Чому ми називаємося українці: з чого й як повстала, що означає та відколи існує наша національна назва». Побачила вона світ у Львові ще на початку далекого 1939 р. На Наддніпрянщині, при всіх режимах, цензура не дозволяла порушувати це особливе для Росії питання. Етнімічна проблема через причини, про які йдеться далі, там не лише замовчувалась, її категорично заборонялося обговорювати. Як наслідок, навіть у великих наукових книгозбірнях Києва, Харкова, Одеси, не кажучи вже про менші культурні центри, україномовний читач не знайде більшості цитованих тут розвідок та статей про національне ім'я українського народу. Зокрема, це праці Богдана Барвінського, Льонгіна Цегельського, Миколи Андрусяка, Окуня-Бережанського та інших українських дослідників проблем національної етнімії. Праці вказаних авторів за комуністичного режиму (як і за царського) були суворо заборонені та засекречені. Щоб урівноважити аргументацію у дискусії, переконати сучасного читача в об'єктивності розгляду, не менш часто наводяться цитати з авторитетних російських праць і публікацій, які допомагають розкрити історико-політичну сутність етновизначальних термінів.

-
- [1] Бромлей Ю. В., Подольный Р. Г. Человечество — это народы. — М.: Мысль, 1990. — С. 17.
- [2] Сміт Ентоні. Національна ідентичність. — К.: Основи, 1994. — С. 30.
- [3] Этнонимы. — М.: Наука, 1970. — С. 5.
- [4] Этнонимы. — М.: Наука, 1970. — С. 3.
- [5] Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: Прилож. к ж. «Москва»: Сборник. — М., 1998. — С. 251.
- [6] Шелухин С. Україна — назва нашої землі з найдавніших часів. — Прага, 1936. — С. 88.
- [7] Дюрюзель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К.: Основи, 1995. — С. 727.
- [8] Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 45. — С. 284.
- [9] Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. — К., 1999. — С. 184.
- [10] Про культ особи і його наслідки: Доповідь М. С. Хрущова на XX з'їзді КПРС. — «Пролог», 1959. — С. 58.
- [11] Дашкевич Я. Подзвінне операції «Вісла» // Українські проблеми. — 1997. — № 2. — С. 116.
- [12] Некрич А. Наказанные народы. — Нью-Йорк: Хроника, 1978. — С. 88.
- [13] Чув Ф. Солдаты империи: Беседы. Воспоминания. Документы. — М., 1998. — С. 177–178.
- [14] Волконский А. В. Малоросс или украинец? — Ужгород, 1929. — С. 6.
- [15] Дейвіс Норман. Європа: Історія. — К.: Основи, 2000. — С. 72.
- [16] Новая и новейшая история. — 1998. — № 5. — С. 23.
- [17] Миллер А. Конфликт «Идеальных отечеств» // Родина. — 1999. — № 8. — С. 82.
- [18] Алексеев В. П. Этногенез. — М.: Высшая школа, 1986. — С. 28.
- [19] Этнонимы. — М.: Наука, 1970. — С. 10.
- [20] Чеснов Я. В. Название народа: откуда оно? // Советская этнография. — 1973. — № 6. — С. 145.
- [21] Дейвіс Норман. Європа: Історія. — К.: Основи, 2000. — С. 400.
- [22] Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. — Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1987. — С. 93.
- [23] Цегельський Л. Звідки взялися і що значать назви «Русь» і «Україна»? — Львів, 1907. — С. 28.
- [24] Мушинка М. Русинізм на антиукраїнській основі. — Пряшів, 1992. — С. 15.
- [25] Дашкевич Я. Національна самосвідомість українців на зламі XVI–XVII ст. // Сучасність. — 1992. — № 3. — С. 67.
- [26] Хорошкевич А. Л. Русь, Русия, Московия, Россия, Московское государство, Российское царство // Спорные вопросы отечественной истории XI–XVIII веков. — М.: Ин-т истории СССР, 1990. — С. 290.
- [27] Новое в лингвистике. — М.: Наука, 1960. — Вып. I. — С. 114.
- [28] Полек В. «Русский», «русский», «російський», «український». Синоніми? Так! // Березіль. — 1991. — № 9. — С. 160.
- [29] Рудницький С. Основи землезнання України. — Ужгород, 1926. — С. 33.
- [30] Смаль-Стоцький С. Найважніший момент в історії України // Літературно-Науковий Вісник [далі — ЛНВ]. — 1931. — Т. 107, кн. 9. — С. 804.

- [31] Толочко А. Химера «Киевской Руси» // Родина.— 1999.— № 8.— С. 29.
- [32] Согрин В. В. 1985–1995: реалии и утопии новой России // Отечественная история.— 1995.— № 2.— С. 10.
- [33] Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т.— К.: Основи, 1994.— Т. 1.— С. 46.
- [34] Чехович К. Початки української нації // ЛНВ.— 1931.— Т. 106, кн. 4.— С. 351.
- [35] Кузеля З. Назва території і народу // Енциклопедія Українознавства: Загальна частина / За ред. В. Кубійовича.— К., 1994.— Т. 1: Перевид. в Україні.— С. 13.
- [36] Огоновський О. Історія літератури руської.— Львів, 1891.— С. 6.
- [37] Вгuckner A. Geschichte Russlands.— Gotha, 1896.— Bd. I.— S. 250.
- [38] Грушевський М. Звичайна схема «русской історії» й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Статті по славяноведенню.— СПб., 1904.— С. 5.
- [39] Крип'якевич І., Дольницький М. Історія України.— Нью-Йорк: Вид-во Шкільної Ради, 1990.— С. 223.
- [40] Венелін Ю. О споре между южанами и северянами на счет их россизма.— М.: Изд-во Имп. О-ва Истории и Древн. Росс., 1848.— С. 9.
- [41] Ісачевич Я. Проблема походження українського народу: історіографічний і політичний аспект // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність.— 1995.— Вип. 2.— С. 8.
- [42] Копач О. Нові обрії стародавньої України.— Торонто; Едмонтон, 1980.— С. 3.